

12. ადამიანის უფლებები¹

უკანასკნელი ცვლილების თარიღი: 10.12.2022

ადამიანის უფლებები წარმოადგენს ნორმებს, რომელთა მიზანია, დაიცვან ყველა ადამიანი პოლიტიკური, სამართლებრივი და სოციალური ძალადობისგან. ადამიანის უფლებების მაგალითებია: აღმსარებლობის თავისუფლება, სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლება დანაშაულში ბრალდების შემთხვევაში, წამების აკრძალვა (უფლება, არ დაექვემდებარო წამებას), განათლების უფლება და ა.შ.

ადამიანის უფლებების ფილოსოფია განიხილავს ადამიანის უფლებების არსებობის, შინაარსის, ბუნების, საყოველთაობის, დასაბუთებისა და სამართლებრივი სტატუსის საკითხებს. ადამიანის უფლებების სასარგებლოდ გაკეთებული განცხადებები (რომელთა თანახმად ადამიანის უფლებები საყოველთაო და ხელშეუვალია, ან რომ ისინი არაა დამოკიდებული სამართლებრივ კანონებსა და მოქმედ მორალურ ნორმებზე) ხშირად ინვევდა სკეპტიკურ რეაქციებს და ფილოსოფიურ კონტრარგუმენტებს. განაზრებები ამ კონტრარგუმენტებზე და შესაძლო პასუხები მათზე პოლიტიკისა და სამართლის ფილოსოფიაში ცალკე ქვედარგად – ადამიანის უფლებების ფილოსოფიად – ჩამოყალიბდა, რომელიც ლიტერატურის ნაკლებობას ნამდვილად არ უჩივის.

1. ადამიანის უფლებების ზოგადი დახასიათება. ამერიკელი პოლიტიკური ფილოსოფოსი **ჯეიმს ნაიქლი** ადამიანის უფლებების ზოგად იდეაში ოთხ ძირითად თვისებას გამოყოფს: 1. დავინწყოთ ტავტოლოგიით: ადამიანის უფლებები **უფლებებია**. ეს იმას ნიშნავს, რომ ადამიანის უფლებები ამ უფლებების მფლობელი სუბიექტისთვის უზრუნველყოფს თავისუფლებას, უსაფრთხოებას, გარკვეულ სტატუსსა და სარგებელს. ამავე დროს, ადამიანის უფლებები ვალდებულებას ან პასუხისმგებლობას აკისრებენ ადამიანებს და მოითხოვენ მათგან სხვა ადამიანის უფლებების პატივისცემას, დაცვას, ხელშეწყობას და უზრუნველყოფას. როგორც წესი, ეს უფლებები სავალდებულოა იმ აზრით, რომ ისინი ადამიანებს ვალდებულებებს აკისრებენ, თუმცა ზოგიერთი სამართლებრივად განმტკიცებული ადამიანის უფლება მხოლოდ მაღალი პრიორიტეტის მქონე მიზანს აყალიბებს და მათი თანდათანობითი განხორციელების იდეით შემოიფარგლება. ნაიქლის აზრით, შესაძლებელია იმის მტკიცება, რომ მიზნის მსგავსად ფორმულირებული უფლებები ნამდვილი უფლებები არაა, თუმცა, იგი მიიჩნევს, რომ უფლებების ასეთი „სუსტი“ გაგება შესაძლოა, სასარგებლო აღმოჩნდეს. ამრიგად, ადამიანის უფლებები შესაძლოა, გავიაზროთ: ა). როგორც მკაცრად დამავალდებულებელი (ეს იმას ნიშნავს, რომ ის უფლებები, რომლებიც ამ კატეგორიაში შევა, მყისვე და უპირობოდ უნდა განხორციელდეს). ვუნოდოთ ამას **ადამიანის უფლებების ძლიერი კონცეფცია**; ბ). როგორც გარკვეული, მაღალი პრიორიტეტის მქონე მიზნის დამდგენი (რაც იმას ნიშნავს, რომ ამ კატეგორიაში მოქცეული უფლებების განხორციელება მყისიერად სავალდებულო არაა). ამ გაგებას **ადამიანის უფლებების სუსტი კონცეფცია** ვუნოდოთ.

¹ შდრ. James Nickel, "Human Rights", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2021 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <https://plato.stanford.edu/archives/fall2021/entries/rights-human/>.

ნაიქლის აზრით, ადამიანის უფლებების შესახებ ნორმა, შესაძლოა, ოთხი სახით არსებობდეს: ა). როგორც რეალობაში არსებული მორალის შემადგენელი ერთ-ერთი ნორმა („ყოველდღიურობის განზომილება“: მაგალითად, ჩვენი ყოველდღიური მორალის თანახმად, დაუშვებელია ადამიანის თვითნებური დაპატიმრება); ბ). როგორც დასაბუთებული მორალური ნორმა, რომელიც არგუმენტებითაა გამყარებული („ფილოსოფიური განზომილება“: მაგალითად, შესაძლოა, არსებობდეს ფილოსოფიური არგუმენტი აღმსარებლობის თავისუფლების სასარგებლოდ); გ). სამართლებრივად განმტკიცებული უფლება ეროვნულ დონეზე, სადაც მას, შესაძლოა, „სამოქალაქო“, ან „კონსტიტუციური“ უფლება ეწოდებოდეს („სამართლებრივი განზომილება“: ის უფლებები და თავისუფლებები, რომლებიც კონსტიტუციითა გარანტირებული, მაგალითად, შეკრების თავისუფლება); დ). როგორც საერთაშორისო სამართლის ნორმა („საერთაშორისო სამართლის განზომილება“: მაგალითად, გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის „კონვენცია წამებისა და სხვა სასტიკი, არაადამიანური ან ღირსების შემლახველი მოპყრობისა და დასჯის წინააღმდეგ“, რომელიც 1984 წელს იქნა მიღებული²). ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ადამიანის უფლებები მხოლოდ ერთ კატეგორიას ეკუთვნის: მაგალითად, უფლება წამების წინააღმდეგ, შესაძლოა, ოთხივე განზომილებაში შეგვხვდეს. თუმცა, სხვა უფლებების შემთხვევაში, შესაძლოა, ეს ასე არ აღმოჩნდეს.

2. ადამიანის უფლებების მეორე თავისებურებას, ნაიქლის მიხედვით, მათი პლურალიზმი განაპირობებს. არ არსებობს ერთი ადამიანის უფლება, არსებობს ადამიანის უფლებები, რომლებიც მრავალრიცხოვანია. ადამიანის უფლებები ბევრ კონკრეტულ პრობლემას ეხება: სამართლიანი სასამართლოს უზრუნველყოფა, მონობის აღმოფხვრა, განათლების ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფა, გენოციდის არდაშვება და სხვ. ზოგიერთი ფილოსოფოსი ადამიანის უფლებების ვრცელ სიას გვთავაზობს, ზოგიერთი – უფრო „მოკლეს“, თუმცა საერთო ისაა, რომ ისინი მრავალი უფლების შესახებ საუბრობენ.

3. ადამიანის უფლებები საყოველთაოა: ყველა ადამიანი (ან, უფრო ზუსტად, ყველა პიროვნება) ფლობს ადამიანის უფლებებს. იმისთვის, რათა ადამიანის უფლებები ჰქონდეს, არაა საჭირო, რომ ინდივიდი ამა თუ იმ ხალხს ეკუთვნოდეს, ამა თუ იმ რელიგიის აღმსარებელი ან კიდევ რაღაც კონკრეტული ტიპის ადამიანი იყოს. ადამიანის უფლებების საყოველთაობის იდეა, გარკვეულწილად, მათ დამოუკიდებელ არსებობასაც გულისხმობს. ეს იმას ნიშნავს, რომ ადამიანებს აქვთ ადამიანის უფლებები მიუხედავად იმისა, გვხვდება თუ არა ისინი მათი ქვეყნის/კულტურის ზნეობასა თუ სამართალში. მიუხედავად ამისა, საყოველთაობის ეს იდეა გარკვეულ დაზუსტებას საჭიროებს. ზოგიერთ უფლებას (მაგალითად, ხმის მიცემის უფლებას) მხოლოდ ზრდასრული მოქალაქეები ფლობენ და მისი განხორციელება მხოლოდ იმ ქვეყანაში შეიძლება, რომლის მოქალაქეც ეს ინდივიდია. გარდა ამისა, ადამიანს შესაძლოა, დროებით (ან სამუდამოდ) შეეზღუდოს თავისუფალი გადაადგილების უფლება (მიმოსვლის თავისუფლება), თუკი მიჩნეული იქნება, რომ მან გარკვეული სახის დანაშაული ჩაიდინა.

4. ადამიანის უფლებებს მაღალი პრიორიტეტი აქვთ. ეს რომ ასე არ იყოს, მაშინ ისინი „კონკურენციას“ ვერ გაუნევენდნენ ისეთ საკითხებს, როგორებიცაა ეროვნული სტაბილურობა და უსაფრთხოება, ეროვნული თვითგამორკვევა, ეროვნული და გლობალური კეთილდღეობა და სხვ. მაღალი პრიორიტეტის ქონა არ ნიშნავს იმას, რომ ადამიანის უფლებები აბსოლუტურია. ამერიკელი ფილოსოფოსის ჯეიმს გრიფინის (1933-2019 წწ.) აზრით, ადამიანის უფლებები უნდა გავიაზროთ,

² აღნიშნული დოკუმენტის რატიფიკაცია საქართველომ 1994 წელს მოახდინა.

როგორც ალტერნატივების მიმართ მდგრადი, თუმცა არა როგორც „სრულიად მდგრადი“ ფენომენი. მაგალითად, როდესაც სიცოცხლის უფლება კონფიდენციალურობის უფლებას უპირისპირდება, როგორც წესი, უპირატესობა პირველს მიენიჭება.

ამ ოთხი ძირითადი თვისების გარდა, ნაიქლი, აგრეთვე, განიხილავს დამატებით თვისებას – **განუსხვისებლობას (განუყოფლობას) (Inalienability)**, რაც იმას ნიშნავს, რომ ინდივიდი ვერ დაკარგავს საკუთარ ადამიანის უფლებებს ცუდი ქცევის შედეგად, ან უარს ვერ იტყვის მათზე. თუმცა, ამას ვერ ვიტყვით ყველა ადამიანის უფლების შესახებ. თუკი მხარს ვუჭერთ როგორც ადამიანის უფლებებს და, ასევე, დაპატიმრებას, როგორც სასჯელს მძიმე დანაშაულის ჩადენისთვის, მაშინ უნდა ვალიაროთ, რომ ბრალის დადასტურების შემთხვევაში ადამიანის თავისუფალი გადაადგილების უფლება შესაძლოა დროებით, ან სამუდამოდ შეიზღუდოს (დანაშაულის სიმძიმიდან გამომდინარე). ამის გათვალისწინებით ნაიქლი მიიჩნევს, რომ ჩვენ უბრალოდ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ადამიანის უფლებების დაკარგვა რთულია (თუმცა არა შეუძლებელი).

2.1. რა სახით არსებობს ადამიანის უფლებები? ერთ-ერთი მთავარი ფილოსოფიური შეკითხვა ადამიანის უფლებებთან მიმართებით ასეთია: რა სახით არსებობს ადამიანის უფლებები? ამ შეკითხვაზე ყველაზე ცხადი პასუხის თანახმად, ადამიანის უფლებები არსებობს ეროვნული და საერთაშორისო სამართლის ნორმების სახით (იხ. ზემოთ სამართლებრივი და საერთაშორისო სამართლის განზომილებები), რომლებიც იქმნება კანონის მიღების, ჩვეულების და სასამართლოს გადაწყვეტილებების მეშვეობით. **საერთაშორისო დონეზე ადამიანის უფლებების ნორმები არსებობს იმ ხელშეკრულებების მეშვეობით, რომლებიც მათ საერთაშორისო სამართლის შემადგენელ ნაწილად აქცევს.** მაგალითად, ადამიანის უფლება, არ იმყოფებოდეს მონობაში, – რომელიც მოცემულია „ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპული კონვენციის“ (The European Convention on Human Rights, ECHR, 1950 წ.)³ მეოთხე მუხლში და **გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის „სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის“** (International Covenant on Civil and Political Rights, 1966 წ.)⁴ მერვე მუხლში, – არსებობს, რადგან მას ეს ხელშეკრულებები აყალიბებენ. ეროვნულ დონეზე ადამიანის უფლებების ნორმები საკანონმდებლო საქმიანობის, სასამართლოს გადაწყვეტილებების და ჩვეულების შედეგად ქვეყნის სამართლის შემადგენელი ნაწილი ხდება. მაგალითად, უფლება მონობის წინააღმდეგ აშშ-ში არსებობს, რადგან აშშ-ს კონსტიტუციის მეცამეტე შესწორება კრძალავს მონობას. როდესაც აღნიშნული უფლებები საერთაშორისო სამართლის ნაწილია, ჩვენ ვსაუბრობთ ადამიანის უფლებების შესახებ, ხოლო როდესაც ისინი ქვეყნის სამართლის შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენენ, მაშინ ჩვენ მათ სამოქალაქო და კონსტიტუციურ უფლებებს ვუწოდებთ.

ამრიგად, ეროვნულ და საერთაშორისო სამართალში კანონის მიღება ერთ-ერთი გზაა, რომლის მეშვეობითაც ადამიანის უფლებები იქმნება. თუმცა, ბევრი მოაზროვნე თვლის, რომ ეს ერთადერთი გზა არაა. თუკი ადამიანის უფლებები მხოლოდ კანონშემოქმედების საფუძველზე არსებობს, მაშინ ისინი ქვეყნის შიგნით და საერთაშორისო ასპარეზზე არსებულ შემთხვევით ფაქტორებზეა დამოკიდებული. შესაბამისად, ეს მოაზროვნეები ცდილობენ, მხარი დაუჭირონ იდეას, რომლის თანახმად ადამიანის უფლებებს უფრო ღრმა ფესვები აქვს და ისინი უფრო ნაკლებად

³ აღნიშნული კონვენციის რატიფიკაცია საქართველომ 1994 წელს მოახდინა.

⁴ აღნიშნული პაქტის რატიფიკაცია საქართველომ 1994 წელს მოახდინა.

არიან დამოკიდებული საკანონმდებლო პროცესებზე. ამ იდეის ერთ-ერთი ვერსიის თანახმად, ადამიანები უფლებებთან ერთად იბადებიან, ადამიანის უფლებები **თანშობილი, ბუნებითი უფლებებია**. ერთ-ერთი გზა, რომლის თანახმად ადამიანი ნორმატიული სტატუსის მატარებელი იქნება, არის ის შემთხვევა, როდესაც ეს სტატუსი ღმერთის მიერ მონიჭებულადაა გამოცხადებული. აშშ დამოუკიდებლობის დეკლარაციის (1776 წ.) თანახმად, ადამიანებს „მათმა შემოქმედმა უწყალობა“ სიცოცხლის, თავისუფლებისა და ბედნიერებისკენ სწრაფვის ბუნებითი უფლება. ამ შეხედულების თანახმად, ზოგიერთი ადამიანის უფლების წყაროდ ღმერთი, ანუ უზენაესი კანონმდებელია.

ღვთაებრივი გადანყვეტილების საფუძველზე მონიჭებული უფლებები საკმაოდ ზოგადი უნდა იყოს (სიცოცხლე, თავისუფლება და ა.შ.), რათა შესაძლებელი გახდეს მათი მიყენება არა მხოლოდ გასული საუკუნეებისთვის, არამედ ადამიანთა ხანგრძლივი ისტორიისთვის, რომელიც ათასწლეულებს ითვლის. თუმცა, თანამედროვე ადამიანის უფლებები სპეციფიკურია და ბევრი მათგანი თანამედროვე ინსტიტუტების არსებობას (მაგალითად, სამართლიანი სასამართლო განხილვისა და განათლების უფლება) გულისხმობს. იმ შემთხვევაშიც კი, ადამიანები ღმერთისგან მონიჭებული ბუნებრივი უფლებებით რომ იბადებოდნენ, ჩვენ უნდა ავხსნათ, თუ როგორ შეიძლება „გადასვლა“ ამ ზოგადი და აბსტრაქტული უფლებებიდან უფრო სპეციფიკურ უფლებებზე, რომლებიც თანამედროვე დეკლარაციებსა და ხელშეკრულებებშია მოცემული.

ნაიქლის აზრით, ადამიანის უფლებების ახსნა ღვთაებრივ ბრძანებებზე მითითებით, შესაძლოა, მათ მეტაფიზიკურ დონეზე მყარ სტატუსს ანიჭებდეს, თუმცა თანამედროვე მრავალფეროვან სამყაროში მათი პრაქტიკულად გამოყენების შესაძლებლობას ზღუდავს. ძალიან ბევრი ადამიანი არ იზიარებს ღმერთის იმ გაგებას, რომელიც ქრისტიანობას, ისლამს და იუდაიზმს აქვს. ეს კი უფლებების თეოლოგიურ დაფუძნებას პრობლემას უქმნის. პრაქტიკულ ჭრილში ნაიქლი გაცილებით უფრო ეფექტურად მიიჩნევს უფლებების ჩამოყალიბებას კანონშემოქმედებითი პროცესების შედეგად ეროვნულ და საერთაშორისო დონეებზე.

ადამიანის უფლებები, ასევე, შესაძლოა, **რეალობაში არსებული მორალის ნაწილი** იყოს (იხ. ზემოთ „ყოველდღიურობის განზომილება“). ყველა საზოგადოებას აქვს მორალი, ანუ იმპერატიული (ბრძანებითი) ნორმების ერთობლიობა, რომლებიც ინდივიდების ქცევას არეგულირებს და შესაბამისი არგუმენტებითა და ღირებულებებითაა გამყარებული. ეს მორალი, შეიძლება შეიცავდეს კონკრეტულ ნორმებს, რომლებიც ადამიანის უფლებების დაცვისკენაა მიმართული (მაგალითად, უდანაშაულო ადამიანის განზრახ მკვლელობის აკრძალვა) და, ასევე, კონკრეტულ ღირებულებებსაც (მაგალითად, ადამიანის სიცოცხლის დაფასება). თუკი თითქმის ყველა საზოგადოების მორალში გვხვდება მკვლელობის ამკრძალავი ნორმა, მაშინ შეიძლება ითქვას, რომ ისინი გარკვეულწილად აყალიბებენ ადამიანის უფლებას სიცოცხლეზე.

თუმცა, ნაიქლი მიიჩნევს, რომ ეს თვალსაზრისი სერიოზული პრობლემების წინაშე დგება. მიუხედავად იმისა, რომ უკანასკნელ ათწლეულებში ადამიანის უფლებების ცნება უფრო და უფრო აღიარებული ხდება მსოფლიოში, ჯერჯერობით მაინც არ არსებობს გლობალური კონსენსუსი ადამიანის უფლებების შესახებ. **შესაბამისად, ადამიანის უფლებების დეკლარაციები და ხელშეკრულებები არსებულ მორალურ კონსენსუსს კი არ აღწერენ, არამედ არსებული ნორმების ცვლილებას ესწრაფვიან.**

კიდევ ერთი თვალსაზრისის თანახმად, ადამიანის უფლებები, ძირითადად, სწორ ან დასაბუთებულ ეთიკურ შეხედულებებშია მოცემული (იხ. ზემოთ

„ფილოსოფიური განზომილება“). ამ პერსპექტივის თანახმად, იმის თქმა, რომ არსებობს ადამიანის უფლება წამების წინააღმდეგ, არსებითად, იმის მტკიცებას ნიშნავს, რომ არსებობს მტკიცე საფუძვლები, რათა ვირწმუნოთ, რომ სხვისი წამება მორალურად არასოდესაა გამართლებული და რომ მის საწინააღმდეგოდ სათანადო დაცვითი მექანიზმები უნდა არსებობდეს. ამ მიდგომის თანახმად, **გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის „ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია“** (Universal Declaration of Human Rights, 1948 წ.) წარმოადგენს მცდელობას, ჩამოაყალიბოს დასაბუთებული პოლიტიკური მორალი მთელი დედამიწისთვის. ამ პერსპექტივის თანახმად, დეკლარაცია არსებულ კონსენსუსს კი არ გამოხატავს, არამედ ცდილობს, შექმნას ისეთი კონსენსუსი, რომელიც საკმაოდ დამაჯერებელი მორალური და პრაქტიკული არგუმენტებით იქნება გამყარებული.

ნაიქლი თვლის, რომ ასეთი მიდგომა ამ არგუმენტების ობიექტურობის რწმენას მოითხოვს. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ამ პერსპექტივის მომხრე უნდა მიიჩნევდეს, რომ მის მიერ ჩამოყალიბებული არგუმენტები საყოველთაო, უნივერსალური მნიშვნელობისაა. აღნიშნული ხედვის თანახმად, ისევე როგორც არსებობს სანდო გზები იმის გასაგებად, თუ როგორაა სამყარო მონყობილი, შესაძლებელია იმის დადგენაც, თუ რა შეიძლება არგუმენტირებულად მოითხოვონ ადამიანებმა ერთმანეთისგან და მთავრობებისგან. მიუხედავად იმისა, რომ ამჯერად არ არსებობს გლობალური ერთსულოვნება ადამიანის უფლებების შესახებ, ადამიანებს მაინც შეუძლიათ, მიაღწიონ რაციონალურ შეთანხმებას ერთმანეთში, თუკი ისინი ფართო პერსპექტივას აირჩევენ და სიღრმისეულ მორალურ და პოლიტიკურ ანალიზს განახორციელებენ. როგორც ჩანს, „ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია“ სწორედ ამ წანამძღვარს ემყარება.

ამ პერსპექტივის ერთ-ერთ პრობლემას, ნაიქლის აზრით, წარმოადგენს ის, რომ „მტკიცე საფუძვლების“ სახით არსებობა ადამიანის უფლებებისთვის ზედმეტად სუსტია. თუმცა, ნაიქლი გვთავაზობს, რომ ეს სისუსტე თეორიულ პრობლემად კი არ მივიჩნიოთ, არამედ უფრო პრაქტიკულ პრობლემად განვიხილოთ, რომლის გამოსწორებაც სამართლებრივი ნორმების ჩამოყალიბებითა და ამოქმედებითაა შესაძლებელი. **ადამიანის უფლებების არსებობის საუკეთესო ფორმა, ნაიქლის მიხედვით, იქნება ის, რომელიც გააერთიანებს ადამიანის უფლებების უზრუნველმყოფ (და ფართო, მომცველ) სამართლებრივ ნორმებს მორალურ განზომილებასთან** (რაც, თავის მხრივ, ემყარება ადამიანის უფლებების აღიარებას მტკიცე მორალურ და პრაქტიკულ არგუმენტებზე დაყრდნობით). ამრიგად, ნაიქლი ადამიანების უფლებების საუკეთესო არსებობის ფორმად ფილოსოფიური, სამართლებრივი და საერთაშორისო სამართლის განზომილებების სინთეზს მიიჩნევს.

2.2. ადამიანის უფლებების ნორმატიული დასაბუთება. ადამიანის უფლებების დასაბუთებისას ყურადღება უნდა გამახვილდეს მათ ძირითად თვისებებზე, კერძოდ, იმ გარემოებაზე, რომ ისინი უფლებებია, რომ მათ საყოველთაო ბუნება აქვთ და მაღალი პრიორიტეტის მქონენი არიან. ასეთმა დასაბუთებამ, ასევე, **კონკრეტული** ადამიანის უფლებების დასაბუთებაც უნდა შეძლოს.

ადამიანის უფლებების დასაბუთების ერთ-ერთ საშუალებად ნაიქლი **ნორმატიულ განზომილებაზე** მითითებას მიიჩნევს. ამ მიდგომის წარმომადგენელია **ალან გევირთი**, რომელიც ადამიანის უფლებებს ადამიანის მოქმედებისა და ავტონომიურობის უნარზე დაფუძნებლად მიიჩნევს.⁵ გევირთის თანახმად, შეუძლებელია, გვეჩვენოს კონცეფცია ადამიანის შესახებ **მოქმედების უნარის**

⁵ იხ. Alan Gewirth, *Human Rights: Essays on Justification and Applications*, Chicago: University of Chicago Press, 1982.

გარეშე. მოქმედების უნარი სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია. სრულფასოვანი მოქმედებისთვის აუცილებელ პირობებს თავისუფლება და კეთილდღეობა წარმოადგენს. შესაბამისად, ინდივიდი უფლებამოსილია, მოითხოვოს, რომ სხვებმა პატივი სცენ მის თავისუფლებასა და კეთილდღეობას. ამავე დროს, ეს იმას ნიშნავს, რომ მანაც უნდა სცეს პატივი სხვა ადამიანების თავისუფლებასა და კეთილდღეობას, ანუ მან უნდა აღიაროს, რომ სხვა ინდივიდებსაც აქვთ უფლება თავისუფლებასა და კეთილდღეობაზე. გვერთი თვლის, რომ ეს ორი აბსტრაქტული უფლება (თავისუფლება და კეთილდღეობა) ერთმანეთის შესაბამის კონკრეტულ ადამიანის უფლებებს წარმოშობს. ამრიგად, გვერთი მიუთითებს რამდენიმე ცხად ფაქტზე და შემდეგ ამ ფაქტებიდან მას გამოჰყავს ორი ზოგადი ადამიანის უფლება, რომლებიდანაც უფრო კონკრეტული ადამიანის უფლებები გამომდინარეობს.

გვერთის მსგავსი მიდგომა განავითარა **ჯეიმს გრიფინმა**.⁶ ისიც მიუთითებს ადამიანის მოქმედებისა და ავტონომიურობის უნარის უნიკალურობაზე და რამდენიმე აბსტრაქტულ ადამიანის უფლებას აყალიბებს (ავტონომია, თავისუფლება, კეთილდღეობა). გრიფინი მტკიცედაა დარწმუნებული, რომ ადამიანის უფლებები, არსებითად, მორალური უფლებებია. მათზე დაყრდნობით ადამიანები აყალიბებენ ღირებული სიცოცხლის შესახებ საკუთარ წარმოდგენებს და მათ განხორციელებას ესწრაფვიან. ადამიანების ამ უნარს გრიფინი განსხვავებულად მოიხსენიებს როგორც „ავტონომიურობას“, „პიროვნულობას“ და „ნორმატიულ მოქმედების უნარს“ (normative agency). ღირებული ცხოვრების შესახებ წარმოდგენების ჩამოყალიბების, შეცვლისა და მათი განხორციელებისკენ სწრაფვის ეს უნარი, გრიფინის აზრით, ადამიანის ღირსების და შესაბამისად, ადამიანის უფლებების საფუძველს წარმოადგენს. ადამიანის უფლებები სწორედ ამ საფუძველმდებარე უნარის დაცვისკენაა მიმართული.

2.3. პოლიტიკური კონცეფციები ადამიანის უფლებების შესახებ. ნორმატიულ განზომილებაზე მითითების გარდა, ადამიანის უფლებების დასაბუთება შესაძლოა, მოხდეს მათ **პრაქტიკულ პოლიტიკურ როლზე** მითითების მეშვეობით. ამ მიდგომას ნაიქლი „ადამიანის უფლებების პოლიტიკურ კონცეფციას“ უწოდებს. პოლიტიკური კონცეფციის ფარგლებში იმის ახსნა, თუ **რას** წარმოადგენს ადამიანის უფლებები, ხორციელდება იმაზე მითითებით, თუ **რას ახორციელებენ** ისინი. აღნიშნული მიდგომის უმთავრეს წარმომადგენლებად ნაიქლი **ჯონ როულსს** და **ჩარლზ ბაიცი** (Charles Beitz) მიიჩნევს.

ადამიანის უფლებების პოლიტიკური კონცეფცია როულსმა ჩამოაყალიბა თავის ნაშრომში **„ხალხთა სამართალი“** (1999 წ.).⁷ როულსის მიხედვით, იმის გასაგებად, თუ რა არის ადამიანის უფლებები და როგორ უნდა მოხდეს მათი დასაბუთება, საჭიროა იმ ფუნქციებზე მითითება, რომლებსაც ისინი გარკვეულ პოლიტიკურ სფეროში ახორციელებენ. „ხალხთა სამართლის“ თანახმად, ეს სფერო, პირველ რიგში, საერთაშორისო ურთიერთობებია (ამ კონტექსტში ეროვნულ დონეს მეორეხარისხოვანი მნიშვნელობა ენიჭება).

როულსის აზრით, ადამიანის უფლებები „პირველხარისხოვანი უფლებების (urgent rights) განსაკუთრებულ კატეგორიას“ განეკუთვნება. ადამიანის უფლებების მაღალპრიორიტეტულობის აღიარების გარდა, როულსი, ასევე, თვლის, რომ ისინი საყოველთაოა. თუმცა, როულსის მიზანი არ იყო ისეთი ფართო, როგორც გვერთის და გრიფინის. ადამიანის საერთაშორისო უფლებები, რომლებსაც იგი განიხილავს, განსხვავებული გზებით გავლენას ახდენენ გლობალური სისტემის ნორმატიულ

⁶ იხ. James Griffin, *On Human Rights*, Oxford: Oxford University Press, 2008.

⁷ იხ. John Rawls, *The Law of Peoples*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999.

სტრუქტურაზე (გაიხსენეთ გლობალური მმართველობის ცნება თემიდან „გლობალური სამართლიანობა“). ისინი შინაარსობრივად ავსებენ ისეთ ნორმატიულ ცნებებს, როგორებიცაა ლეგიტიმურობა, სუვერენიტეტი, ნებადართული ინტერვენცია (ამ საკითხის შესახებ იხ. შემდეგი თემა „ომი და მშვიდობა“), საერთაშორისო საზოგადოების ნევრობა სათანადო კრიტერიუმების დაცვით (membership in good standing in the international community) და ა.შ.

როულსის მიხედვით, ადამიანის უფლებების დასაბუთების პროცესი ეროვნულ დონეზე სამართლიანობის პრინციპების დასაბუთების ანალოგიურია (იხ. თავი „სამართლიანობა“). „სამართლიანობის თეორიაში“ სამართლიან პირობებში მყოფი თავისუფალი და თანასწორი მოქალაქეები ცდილობენ, თანამშრომლობის პირობები დაადგინონ (გაიხსენეთ „თავდაპირველი მდგომარეობისა“ და „არცოდნის საბურველის“ ცნებები თემიდან „სამართლიანობა“). ანალოგიურად, გლობალურ დონეზე, ჩვენ შეგვიძლია ვიკითხოთ, თუ რა იქნება ის პირობები, რომლებზეც სამართლიან პირობებში მყოფი თავისუფალი და თანასწორი ხალხები (სახელმწიფოები) შეთანხმდებიან. ჩვენ წარმოვიდგენთ მსოფლიოს სახელმწიფოების წარმომადგენლების შეხვედრას, რომლის მიზანი ძირითადი საერთაშორისო სტრუქტურის ნორმატიული პრინციპების დადგენაა. აღნიშნული წარმომადგენლებიც „არცოდნის საბურველის“ მიღმა იმყოფებიან (ვუნოდოთ ამ მდგომარეობას **„გლობალური თავდაპირველი მდგომარეობა“**, global original position), ანუ ისინი არ ფლობენ ინფორმაციას საკუთარი ქვეყნის შესახებ (ქვეყნის ზომა, სიმდიდრე, ძლიერება და ა.შ.), რის გამოც ისინი მიუკერძოებლები არიან. როულსი მიიჩნევს, რომ ასეთ შემთხვევაში წარმომადგენლები ერთხმად აირჩევენ გლობალური წესრიგის ისეთ პრინციპებს, რომლებიც ადამიანის ძირითად უფლებებს მოიცავენ.

როულსის მიერ შემოთავაზებული ადამიანის უფლებების ჩამონათვალი ერთობ მწირია. მასში არ გვხვდება ბევრი ფუნდამენტური უფლება, პოლიტიკური ჩართულობისა და თანასწორობის უფლებები. ამას შემდეგი ახსნა აქვს: როულსს სურდა, ადამიანის უფლებების ისეთი სია ჰქონოდა, რომელიც მისაღები იქნებოდა ყველა სახელმწიფოსთვის და არა მხოლოდ ლიბერალური დემოკრატიებისთვის. გარდა ამისა, იგი თვლიდა, რომ ადამიანის უფლებების სერიოზულ დარღვევას შეეძლო, სხვა ქვეყნებისთვის ინტერვენციის (სამხედრო ჩარევის) საფუძველი მიეცა. შესაბამისად, ჩამონათვალში არსებული უფლებები ყველაზე ფუნდამენტური ადამიანის უფლებები უნდა ყოფილიყო (რათა სხვა სახელმწიფოების მხრიდან ასეთი ჩარევა გამართლებული ყოფილიყო).

ამერიკელი ფილოსოფოსის **ჩარლზ ბაიცის** (დაიბ. 1949 წ.) მიერ განვითარებული მიდგომა⁸ როულსის მიდგომის მსგავსია, თუმცა მათ შორის არსებითი განსხვავებებიც არსებობს. როულსის მსგავსად, ბაიციც ადამიანის უფლებებს მხოლოდ თანამედროვე საერთაშორისო ადამიანის უფლებების პრაქტიკის ჭრილში განიხილავს, თუმცა, როულსისგან განსხვავებით, იგი არ თვლის, რომ ადამიანის უფლებების ჩამონათვალი საერთაშორისო კონტექტში აუცილებლად მოკლე უნდა იყოს. ბაიცი მიიჩნევს, რომ ადამიანის უფლებების შესახებ ჩვენს მსჯელობას საფუძვლად უნდა დაედოს დაკვირვებები იმის შესახებ, თუ რას აცხადებენ და როგორ მოქმედებენ საერთაშორისო აქტორები (მოქმედი სუბიექტები) ადამიანის უფლებებთან მიმართებით საერთაშორისო კონტექსტში. მასთან ყურადღება იმაზე კი არაა გამახვილებული, თუ რას წარმოადგენს ადამიანის უფლებები ფილოსოფიურ დონეზე, არამედ იმაზე, თუ როგორ წარმართავენ ისინი აქტორების (სახელმწიფოების, საერთაშორისო ორგანიზაციების და ა.შ.)

⁸ იხ. Charles R. Beitz, *The Idea of Human Rights*, Oxford: Oxford University Press, 2009.

მოქმედებებს გლობალურ ქრილში. ამრიგად, ადამიანის უფლებების კონტექსტში ბაიცი უფრო **პრაქტიკულ განზომილებაზე** ამახვილებს ყურადღებას.

ბაიცი თვლის, რომ ინდივიდს შეუძლია, მიიღოს და გამოიყენოს ადამიანის უფლებების იდეა ამ იდეის ამა თუ იმ სახით დასაბუთების გარეშე. მთავარია ის **პრაქტიკული სიკეთე**, რაც ადამიანის უფლებებს მოაქვთ და არა მათი დასაბუთება რაღაც საფუძველმდებარე მორალურ სინამდვილეზე მითითებით. ეს პრაქტიკული ორიენტაცია ადამიანის უფლებებს უფრო მიმზიდველს გახდის ადამიანებისთვის, რომლებიც განსხვავებულ რელიგიურ და ფილოსოფიურ ტრადიციებს ეკუთვნიან. ბაიცი გვთავაზობს ადამიანის უფლებების და მათი ნორმატიულობის ზოგად დასაბუთებას, რომლის თანახმად, ადამიანის უფლებები იცავენ ინდივიდის სასიცოცხლო ინტერესებს იმ სტანდარტული საფრთხეებისგან, რომლებიც ჩვენს თანამედროვე სამყაროში გვხვდება.

3. რომელი უფლებებია ადამიანის უფლებები? საკმაოდ მნიშვნელოვანი შეკითხვაა, რომელიც უკავშირდება ადამიანის უფლებებს, არის ის, თუ რომელი უფლებები შედის ადამიანის უფლებათა ჩამონათვალში. დიდი გავლენის მქონე დოკუმენტის, – „ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის“, – ჩამონათვალში, შესაძლოა, ადამიანის უფლებათა ექვსი ჯგუფი გამოვყოთ: 1. **უსაფრთხოებასთან დაკავშირებული უფლებები**: უფლება მკვლელობის, წამებისა და გენოციდის წინააღმდეგ; 2. **საპროცესო უფლებები (due process rights)**, რომლებიც ადამიანებს იცავენ თვითნებური და ზედმეტად სასტიკი სასჯელისგან და ბრალდებულებისთვის სამართლიან და საჯარო სასამართლოს მოითხოვენ; 3. **თავისუფლების უფლებები**, რომლებიც გამოხატავენ და იცავენ ადამიანის ძირითად თავისუფლებებს (რწმენის, გამოხატვის, ასოციაციისა და გადაადგილების თავისუფლება); 4. **პოლიტიკური უფლებები**, რომლებიც უზრუნველყოფენ ადამიანთა ჩართულობას პოლიტიკურ პროცესებში თავშეყრის, პროტესტის გამოხატვის, ხმის მიცემისა და საჯარო სამსახურის მეშვეობით; 5. **თანასწორობის უფლებები**, რომლებიც უზრუნველყოფენ თანასწორ მოქალაქეობას, კანონის წინაშე თანასწორობას და დისკრიმინაციისგან თავისუფლებას; 6. **სოციალური უფლებები**, რომლებიც ხელისუფლებისგან მოითხოვს, რომ სამსახური, განათლება, ჯანდაცვა და ცხოვრების ადეკვატური პირობები ყველასთვის ხელმისაწვდომი იყოს. შემდგომ ნაწილებში დადებულმა ხელშეკრულებებმა წარმოშვა უფლებათა მეშვიდე ჯგუფი: **უმცირესობებისა და ცალკეული ჯგუფების უფლებები**. ეს უფლებები იცავენ ქალებს, რასობრივ და ეთნიკურ უმცირესობებს, ადგილობრივ მოსახლეობას, ბავშვებს, მიგრანტ მუშებს, შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირებს და სხვა ჯგუფებს.

სოციალური სამართლიანობის ან გონივრული მმართველობის ყველა საკითხი ადამიანის უფლებების საკითხი ვერ იქნება. მაგალითად, ქვეყანაში, შესაძლოა, საკმაოდ ბევრი იურისტი იყოს, ან კიდევ უმაღლესი განათლება სათანადოდ ვერ ფინანსდებოდეს, თუმცა ჩვენ ვერ ვიტყვით, რომ ამ შემთხვევაში ადამიანის უფლებები ირღვევა. იმის გადანყვეტა, თუ რომელი ნორმები შეიძლება ჩაითვალოს ადამიანის უფლებებად, სერიოზულ სირთულეს წარმოადგენს. გარდა ამისა, არსებობს სულ უფრო მზარდი ტენდენცია, რომელიც ადამიანის უფლებების ჩამონათვალის გაზრდისკენაა მიმართული. ბევრ პოლიტიკურ მოძრაობას სურს, რომ მათი მიზნები ადამიანის უფლებებად იქნეს გამოცხადებული, რადგან ეს გაზრდიდა ამ მიზნების ცნობადობას და საერთაშორისო დონეზე მათ ლეგიტიმაციას მოახდენდა. ნაიქლის აზრით, ამ პროცესების ერთ-ერთი შედეგია „**ადამიანის უფლებების ინფლაცია**“, როდესაც ახალ-ახალი უფლებების გაჩენა თავად ადამიანის უფლებების ცნების გაუფასურებას იწვევს.

სხვადასხვა მოაზროვნეებზე მითითებით ნაიქლი ჩამოთვლის რამდენიმე საშუალებას, რომლებიც მიზნად ისახავს ადამიანის უფლებების ინფლაციის შეჩერებას. ერთ-ერთი გზაა ადამიანის უფლებების შემოფარგვლა უკიდურესად მნიშვნელოვანი სიკეთებით, რომლებიც ადამიანისთვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია. შესაძლებელია, ასევე, დამატებითი კრიტერიუმების შემოღება ამა თუ იმ ადამიანის უფლებისთვის. მაგალითად, შეიძლება დადგინდეს, რომ კონკრეტული ადამიანის უფლება უნდა უზრუნველყოფდეს დაცვას იმ საფრთხისგან, რომელიც ამა თუ იმ მნიშვნელოვან სიკეთეს ემუქრება; ან რომ ის აღიარებული იყოს მსოფლიოს უმეტეს ქვეყნებში. ამ სახის შეზღუდვები, ნაიქლის აზრით, დამატებითი კრიტერიუმების დანესების მეშვეობით, აფერხებენ ადამიანის უფლებების ინფლაციის პროცესს.

ნაიქლი, ასევე, მიიჩნევს, რომ ადამიანის უფლებების საერთაშორისო დოკუმენტები ზომიერ მიდგომას საჭიროებს. გაუმართლებელია როგორც წარსული გამოცდილების უგულვებლყოფა, ასევე, აღნიშნული დოკუმენტების გააბსოლუტებაც. მაგალითად, არ უნდა წარმოვიდგინოთ, მიიჩნევს ნაიქლი, რომ „ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია“, ან „ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპული კონვენცია“ ადამიანის უფლებების შესახებ ამომწურავ ინფორმაციას მოგვანვდის. გაერთიანებული ერების ორგანიზაციაში (და შემდგომში სხვა ორგანიზაციებშიც) ადამიანის უფლებებზე მუშაობის პროცესი პოლიტიკური პროცესი იყო, რომელიც ნამდვილად არ იყო სრულყოფილი. ნაიქლი თვლის, რომ ნაკლებად გონივრული იქნება, თუკი დიპლომატებს ადამიანის უფლებების საკითხებში ყველაზე ავტორიტეტულ პირებად მივიჩნევთ 😊. მიუხედავად იმისა, რომ სწორედ მსოფლიოს ქვეყნების უმრავლესობის მიერ ხელშეკრულების რატიფიკაცია ადგენს იმას, უნდა ჩაითვალოს თუ არა მოცემული უფლება ადამიანის უფლებად საერთაშორისო სამართალში, ასეთი ხელშეკრულება ვერ დაადგენს ამ უფლების „ნონას“, მის მნიშვნელობას. მაგალითად, თუკი საერთაშორისო ხელშეკრულება პარკების უფასო მონახულებას ადამიანის უფლებად გამოაცხადებდა, მაშინ მსოფლიოს ქვეყნების დიდი ნაწილის მიერ ამ ხელშეკრულების რატიფიკაცია პარკებში უფასო ვიზიტის უფლებას საერთაშორისო სამართალში ადამიანის უფლებად გამოაცხადებდა. თუმცა ეს ჩვენ ვერ დაგვარწმუნებდა, რომ პარკებში ვიზიტის უფლება იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ ის ადამიანის უფლებად ყოფილიყო გამოცხადებული.

3.1. სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებები. ეს უფლებები ყველაზე უფრო ნაკლებად წინააღმდეგობრივ ადამიანის უფლებების ჯგუფს განეკუთვნება. ეს უფლებები ცნობილია უფლებების შესახებ ისეთი ისტორიული დოკუმენტებიდან, როგორებიცაა „ადამიანისა და მოქალაქის უფლებათა დეკლარაცია“ (საფრანგეთი, 1789 წ.), „უფლებათა ბილი“ (აშშ, 1791 წ.). რაც შეეხება თანამედროვე წყაროებს, ისინი მოიცავს „ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის“ პირველ ოცდაერთ მუხლს და ისეთ ხელშეკრულებებს, როგორებიცაა „ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპული კონვენცია“, „სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი“, „ამერიკული კონვენცია ადამიანის უფლებების შესახებ“, „ადამიანისა და ხალხთა უფლებების აფრიკული ქარტია“ და სხვა დოკუმენტებს. ქვემოთ მოცემულია რამდენიმე ძირითადი დებულება ამ დოკუმენტებიდან:

- ყველა ადამიანს აქვს უფლება, ჰქონდეს აზროვნებისა და გამოხატვის თავისუფლება. ეს უფლება მოიცავს ნებისმიერი სახის ინფორმაციის

მოძიების, მიღებისა და გადაცემის თავისუფლებას წერილობითი, ზეპირი თუ სხვა სახით (ამერიკული კონვენცია ადამიანის უფლებების შესახებ, მუხლი 13.1);

- ყველას აქვს მშვიდობიანი შეკრებისა და სხვებთან გაერთიანების თავისუფლება, მათ შორის, პროფესიული კავშირების შექმნისა და მათში გაერთიანების უფლება საკუთარი ინტერესების დასაცავად (ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპული კონვენცია, მუხლი 11);
- ნებისმიერ მოქალაქეს აქვს უფლება, მონაწილეობა მიიღოს საკუთარი ქვეყნის მართვაში, უშუალოდ ან თავისუფლად არჩეული წარმომადგენლების მეშვეობით, კანონის მოთხოვნების შესაბამისად. ყველა მოქალაქეს აქვს უფლება, თანაბარი წვდომა ჰქონდეს თავისი ქვეყნის საჯარო სერვისებზე (ადამიანისა და ხალხთა უფლებების აფრიკული ქარტია, მუხლი 13).

სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების უმრავლესობა არ არის აბსოლუტური. ეს იმას ნიშნავს, რომ ზოგიერთ შემთხვევაში შესაძლებელია მათი შეზღუდვა. მაგალითად, თავისუფალი გადაადგილების უფლება, შესაძლოა, შეიზღუდოს საჯარო და კერძო საკუთრების უფლებებით (მაგალითად, მანქანით ვერ შევალთ დაცულ ტერიტორიაზე, ან ვერ ვისეირნებთ სხვის კერძო საკუთრებაში არსებულ მიწაზე), ოჯახური ძალადობის და თავისუფლების აღკვეთის შემთხვევაში. გარდა ამისა, საგანგებო მდგომარეობების (ქარიშხალი, მიწისძვრა, პანდემია) დროს ხელისუფლებამ შესაძლოა, ადამიანთა გადაადგილებაზე გარკვეული შეზღუდვები დაანესოს. „სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის“ თანახმად, საგანგებო მდგომარეობის დროს, რომელიც საფრთხეს უქმნის „ერის სიცოცხლეს“, გარკვეული უფლებების შეზღუდვა შესაძლებელია (მუხლი 4). თუმცა, ეს შეზღუდვები არ ეხება სიცოცხლის უფლებას, ასევე, წამებისა და მონობის აკრძალვას, აზროვნებისა და აღმსარებლობის თავისუფლების უფლებას.

3.2. სოციალური უფლებები. „ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია“ მოიცავდა სოციალურ (ანუ „კეთილდღეობის) უფლებებს, რომლებიც ეხებოდა ისეთ საკითხებს, როგორებიცაა განათლება, საკვები, ჯანმრთელობის უზრუნველყოფა და დასაქმება. „ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპული კონვენცია“ თავდაპირველად მათ არ მოიცავდა (თუმცა შემდგომში მას განათლების უფლება დაემატა). ეს უფლებები გაიწერა ცალკე ხელშეკრულებაში, **„ევროპის სოციალურ ქარტიაში“** (1961 წ.). როდესაც გაერთიანებული ერების ორგანიზაციამ „საყოველთაო დეკლარაციის“ უფლებების საერთაშორისო სამართალში დანერგვის პროცესი დაიწყო, სოციალური და ეკონომიკური სტანდარტები (ევროპის მსგავსად) ცალკე ხელშეკრულებაში – **„ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი“** (ე.წ. „სოციალური პაქტი“, 1966 წ.) – გაიწერა. ამ ხელშეკრულებაში ეს სტანდარტები უფლებებად იქნა აღიარებული, თუმცა ისეთ უფლებებად, რომელთა განხორციელება თანდათანობით უნდა მოხდეს.

„სოციალური პაქტის“ უფლებების ჩამონათვალი მოიცავს ეკონომიკურ და სოციალურ ცხოვრებაში ქალების მიმართ დისკრიმინაციის აკრძალვას (მუხლი 2 და 3), მუშაობის თავისუფლებისა და სამუშაო შესაძლებლობების არსებობას (მუხლი 4), ღირსეულ სამუშაო პირობებსა და სამართლიან ანაზღაურებას (მუხლი 7), პროფკავშირების შექმნისა და გაფიცვის უფლებას (მუხლი 8), სოციალურ უსაფრთხოებას (მუხლი 9), საგანგებო დაცვით მექანიზმებს დედებთან და

ბავშვებთან მიმართებით (მუხლი 10), სათანადოდ კვების, ტანსაცმლისა და საცხოვრებლის მისაწვდომობის უფლებას (მუხლი 11), ჯანდაცვის ძირითად სერვისებზე ხელმისაწვდომობას (მუხლი 12), განათლების უფლებას (მუხლი 13), კულტურულ ცხოვრებასა და მეცნიერულ პროგრესში მონაწილეობის მიღების უფლებას (მუხლი 15).

„სოციალური პაქტის“ 2.1 მუხლში მითითებულია, თუ რა ვალდებულებებს იღებენ ხელმოწერი მხარეები მითითებულ უფლებებთან მიმართებით: „წინამდებარე პაქტის თითოეული მონაწილე სახელმწიფო კისრულობს ვალდებულებას, დამოუკიდებლად და საერთაშორისო დახმარებისა და თანამშრომლობის გზით, განსაკუთრებით, ეკონომიკურ და ტექნიკურ სფეროში, მისთვის ხელმისაწვდომი რესურსების მაქსიმალური გამოყენებით მიიღოს ზომები ამ პაქტით აღიარებული უფლებების პროგრესულად სრული რეალიზაციისათვის ყველა სათანადო საშუალებებით, საკანონმდებლო ზომების მიღების ჩათვლით.“ აღსანიშნავია, რომ ამ მუხლის თანახმად, მხარეები ამ უფლებების პროგრესული, ანუ თანდათანობითი განხორციელების ვალდებულებას იღებენ. ამისგან განსხვავებით, „სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი“ ხელმოწერი მხარეებისგან მოითხოვს, რომ მათ დაუყოვნებლივ აიღონ საკუთარ თავზე ვალდებულება, პატივი სცენ და თავიანთი ტერიტორიის ფარგლებსა და იურისდიქციაში მყოფი ყველა პირი უზრუნველყონ პაქტით აღიარებული უფლებებით ყოველგვარი დისკრიმინაციის გარეშე (მუხლი 2.1). ვალდებულების ამ ორ დონეს შორის არსებულმა განსხვავებამ, შესაძლოა, წარმოშვას ეჭვი, რომ ეკონომიკური და სოციალური უფლებები მხოლოდ და მხოლოდ ღირებული მიზნებია (და არა უფლებები, რომელთა მყისიერი განხორციელებაა საჭირო). რატომ არის „პროგრესული რეალიზაცია“ „სოციალურ პაქტში“ ჩამოთვლილი უფლებების განხორციელების გზად მიჩნეული და რატომ განიხილება ეს უფლებები როგორც მიზნები? ნაიქლის აზრით, ამის მთავარი მიზეზი ისაა, რომ მსოფლიოს ბევრ ქვეყანას არ გააჩნია ეკონომიკური, ინსტიტუციონალური და ადამიანური რესურსები იმისთვის, რათა აღნიშნული სტანდარტები სრულად, ან თუნდაც, დიდწილად დააკმაყოფილოს. ამ სტანდარტების დაკმაყოფილება მყისიერად სავალდებულო რომ ყოფილიყო, ბევრი ქვეყანა პრაქტიკულად ვერ შეძლებდა პაქტით მოთხოვნილი პირობების შესრულებას.

სოციალურ უფლებებს ხშირად განიხილავენ იმ სახის უფლებებად, რომლებიც მხარს უჭერენ სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების ადეკვატურ განხორციელებას. ნაიქლის თანახმად, ფილოსოფიურ ჭრილში ეს მიდგომა პირველად განავითარა **ჰენრი შუმ (Henry Shue)** ნაშრომში „ძირითადი უფლებები“ (1980 წ.).⁹ შუმს თანახმად, თუკი ხელისუფლება შეძლებს შიმშილის აღმოფხვრას და ყველა მოქალაქეს განათლებით უზრუნველყოფს, ეს ხელს შეუწყობს მოქალაქეების მიერ საკუთარი უფლებებისა და თავისუფლებების უკეთ გააზრებას და მათ გამოყენებას და, ასევე, გაზრდის მოქალაქეთა პოლიტიკურ ჩართულობას. განათლების ნაკლებობა ხშირად აბრკოლებს სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების რეალიზაციას, რადგან ასეთ დროს ინდივიდებმა არ იციან, რა უფლებები აქვთ მათ, როგორ გამოიყენონ და რა მექანიზმების მეშვეობით დაიცვან ისინი. განათლების ნაკლებობა, ასევე, ხელს უშლის დემოკრატიული ჩართულობის განვითარებასაც. განათლება და საშემოსავლო მინიმუმი საზოგადოების ეკონომიკურად ღარიბ ფენას პოლიტიკურ პროცესებში უფრო აქტიური ჩართვის შესაძლებლობას აძლევს.

⁹ იხ. Henry Shue, *Basic Rights: Subsistence, Affluence, and US Foreign Policy*, 40th Anniversary edition, Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2020.

ნაიქლის თანახმად, სოციალური უფლებების მიზნების სახით განწერა არც ისე ცუდი შეიძლება აღმოჩნდეს, როგორც ეს ერთი შეხედვით ჩანს. სოციალურ უფლებებს ისედაც ბევრი მონინააღმდეგე ჰყავს, რომლებიც აღნიშნავენ, რომ სოციალური უფლებები ზედმეტად „მიძიმე“ ვალდებულებებს აკისრებენ სახელმწიფოებს, რადგან საკმაოდ რთულია ყველა მოქალაქის უზრუნველყოფა ბაზისური განათლებით, ჯანდაცვის სერვისებით და მინიმალური მატერიალური პირობებით. ამ ფონზე „ძალიან მომთხოვნი“ უფლებების მიზნებად განხილვას, ნაიქლის აზრით, რამდენიმე უპირატესობა აქვს. ერთ-ერთი ასეთი უპირატესობა ისაა, რომ იმ შემთხვევაშიც კი, თუკი დასახული მიზნები საკმაოდ აღემატება მოცემულ შესაძლებლობებს, მათკენ სწრაფვა უფრო რეალისტურია, ვიდრე ამ მიზნების ვალდებულებებად გამოცხადება და მათი მყისიერი რეალიზაციის მოთხოვნა, რაც შეუძლებელი იქნება. სოციალური უფლებების ვრცელი ჩამონათვალის შედგენა და იქ მითითებული უფლებების მყისიერი რეალიზაციის მოთხოვნა არარეალისტურია. მაგრამ თუკი ეს უფლებები გააზრებული იქნება, როგორც მიზნები, რომლებისკენაც სახელმწიფოები სერიოზულად უნდა ისწრაფვოდნენ თავიანთი რესურსების შესაბამისად, მაშინ ასეთ მიდგომას არარეალისტურობაში ვერ დააღანაშაულებენ. გარდა ამისა, უფლებების მიზნებად გამოცხადება სახელმწიფოებს მოქმედების უფრო მეტ შესაძლებლობას აძლევს: განსხვავებული რესურსების მქონე სახელმწიფოები დასახული მიზნების განსახორციელებლად განსხვავებულ გზებს დასახავენ. ნაიქლი მიიჩნევს, რომ ეს მიდგომა შესაძლოა, მივუყენოთ არა მხოლოდ სოციალურ უფლებებს, არამედ უფლებებს ზოგადად. ძალიან მომთხოვნი უფლებები, შესაძლოა, მიზნებად გარდაიქმნეს და ეს გარდაქმნა, შესაძლოა, სრული ან ნაწილობრივი იყოს. ნაიქლი ამას შემდეგნაირად განმარტავს: შესაძლებელია, შეიქმნას უფლება-მიზნის კომბინაცია, რომელიც მოიცავს სავალდებულო ელემენტს (რომელთა მყისიერი განხორციელებაა საჭირო) და ნაკლებად სავალდებულო ელემენტს, ანუ უფლების მსგავსი მიზნის განხორციელებისკენ სწრაფვის ვალდებულებას (მაგალითად, ხელისუფლებამ, შესაძლოა, საკუთარ თავზე გარკვეული ბაზისური სამედიცინო პაკეტის დანერგვის ვალდებულება აიღოს, ხოლო უფრო ვრცელი სამედიცინო სერვისებით უზრუნველყოფა სამომავლო მიზნად გამოაცხადოს).

3.3. ქალების, უმცირესობების და ცალკეული ჯგუფების უფლებები.

ისტორიულად დაზარალებული ან დაქვემდებარებული ჯგუფების უფლებების თანასწორობა დიდი ხნის პრობლემაა ადამიანის უფლებების მოძრაობის ისტორიაში. დოკუმენტებში ადამიანის უფლებების შესახებ არაერთხელაა გამახვილებული ყურადღება, რომ ყველა ადამიანს (ქალებისა და უმცირესობაში მყოფი ეთნიკური და რელიგიური ჯგუფების წარმომადგენლების ჩათვლით) თანაბარი ადამიანის უფლებები აქვს, რომლებითაც მათ დისკრიმინაციის გარეშე უნდა ისარგებლონ. დისკრიმინაციისგან თავისუფლების უფლებაზე „საყოველთაო უფლებების დეკლარაცია“ განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებს და ის, რა თქმა უნდა, გვიანდელ ხელშეკრულებებშიც გვხვდება. „სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი“ მონაწილე ქვეყნებს ავალდებულებს, პატივი სცენ და დაიცვან ადამიანთა უფლებები „რასის, კანის ფერის, სქესის, ენის, რელიგიის, პოლიტიკური ან სხვა მრწამსის, ეროვნული და სოციალური წარმოშობის, ქონებრივი მდგომარეობის, დაბადების თუ სხვა გარემოებათა მიხედვით ყოველგვარი დისკრიმინაციის გარეშე“ (მუხლი 2.1).

მთელი რიგი სტანდარტული ინდივიდუალური უფლებები განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ეთნიკური და რელიგიური უმცირესობებისთვის, მათ შორის: შეკრებისა და აღმსარებლობის თავისუფლება, დისკრიმინაციისგან თავისუფლების

უფლება. თუმცა, დოკუმენტები ადამიანის უფლებათა შესახებ შეიცავენ ისეთ უფლებებსაც, რომლებიც უშუალოდ უმცირესობებს მიეყენება და მათ დაცვას ისახავს მიზნად. მაგალითად, „სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის“ 27-ე მუხლის თანახმად, „იმ ქვეყანაში, სადაც არსებობს ეთნიკური, რელიგიური და ენობრივი უმცირესობები, პირებს, რომლებიც ასეთ უმცირესობას განეკუთვნებიან, არ შეიძლება უარი ეთქვას უფლებაზე, იმავე ჯგუფის სხვა წევრებთან ერთად ისარგებლონ თავიანთი კულტურით, აღიარონ და აღასრულონ თავიანთი რელიგია, ან გამოიყენონ მათი მშობლიური ენა.“

ფემინისტები ხშირად აპროტესტებენ იმ გარემოებას, რომ ადამიანის უფლებების სტანდარტული ჩამონათვალი სათანადოდ არ ითვალისწინებს იმ განსხვავებულ რისკებს, რომლებიც ქალებისა და მამაკაცების წინაშე არსებობს. მაგალითად, ოჯახური ძალადობის, რეპროდუქციული არჩევანის,¹⁰ ქალებისა და გოგონების ტრეფიკინგის საკითხები არ გვხვდება ადამიანის უფლებების შესახებ ადრეულ დოკუმენტებში. გარდა ამისა, ქალთა უფლებები ხშირად ოჯახურ ვითარებაში ირღვევა და არა ქუჩაში. ეს იმას ნიშნავს, რომ მხოლოდ ხელისუფლება ვერ იქნება პასუხისმგებელი ამ საკითხებზე. შესაბამისად, შესაძლოა, საჭირო იყოს ოჯახური სივრცის ხელშეუხებლობის უფლების გარკვეული მოდიფიცირება, რათა, მაგალითად, პოლიციამ უფრო უკეთ შეძლოს ქალების დაცვა ოჯახში.

1964 წლის შემდეგ გაერთიანებული ერების ორგანიზაციამ ქალებისა და უმცირესობის უფლებები კონკრეტულ ხელშეკრულებებში განიხილა. ესენია: „საერთაშორისო კონვენცია რასობრივი დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოსაფხვრელად“ (1965 წ.), „ქალთა დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის კონვენცია“ (1979 წ.), „ბავშვთა უფლებების კონვენცია“ (1989 წ.), „შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირთა უფლებების შესახებ კონვენცია“ (2007 წ.), „დეკლარაცია ადგილობრივი ხალხების უფლებების შესახებ“ (2007 წ.). აღნიშნული ხელშეკრულებების მეშვეობით საერთაშორისო ნორმები კონკრეტული ჯგუფების სპეციფიკურ პრობლემებს მოიცავს (მაგალითად, დახმარება ორსულობის დროს ქალების, მეურვეობის საკითხები – ბავშვების და ისტორიული ტერიტორიების დაკარგვა – ადგილობრივი ხალხების შემთხვევაში).

3.4. ეკოლოგიური უფლებები. უფლებების ინფლაციის მიუხედავად, ნაიქლის აზრით, უნდა არსებობდეს ისეთი ნორმები, რომლებიც ადამიანის უფლებებად ჩაითვლება, მაგრამ რომლებიც ჯერჯერობით არ არიან საყოველთაოდ მიჩნეული ადამიანის უფლებებად. არსებობს ძალიან ბევრი სფერო, სადაც ადამიანთა ღირსებასა და ფუნდამენტურ ინტერესებს საფრთხე ემუქრება ინდივიდებისა და ხელისუფლებების მოქმედების, ან უმოქმედობის გამო. ასეთი უგულებელყოფილი უფლებების ნიმუშად ნაიქლს ეკოლოგიური უფლებები მიაჩნია.

ფართო გაგებით ეკოლოგიური უფლებები ცხოველთა უფლებებს და თვით ბუნებასაც კი მოიცავს. თუმცა რთულია ამ ხედვის მორიგება ადამიანის უფლებების პერსპექტივასთან, რომელიც ადამიანებზე და ადამიანთა ჯგუფებზე (და არა ცხოველებსა და ბუნებაზე) ამახვილებს ყურადღებას.

თუმცა, არსებობს განსხვავებული ფორმულირებაც. ამ ხედვის თანახმად, ადამიანის ძირითადი უფლება ეკოლოგიაზე (basic environmental human right) მოითხოვს ისეთი გარემოს შენარჩუნებას, რომელიც ადამიანის ჯანმრთელობისა და სიცოცხლისთვის უსაფრთხო იქნება. ამგვარი სახის მოთხოვნა მრავალი ქვეყნის

¹⁰ აღნიშნული ცნება მოიცავს ისეთ საკითხებს, როგორებიცაა, მაგალითად ქალების უფლება, მიიღონ გადაწყვეტილება იმის შესახებ, გააჩინონ თუ არა ბავშვი, შეწყვიტონ თუ არა არასასურველი ორსულობა და ა.შ.

საკონსტიტუციო უფლებადაა ჩამოყალიბებული. „ძირითადი უფლებების შესახებ ევროპული კავშირის ქარტიის“ 37-ე მუხლის თანახმად, „გარემოს დაცვის მაღალი დონე და გარემოს ხარისხის გაუმჯობესება უნდა იყოს კავშირის პოლიტიკის ნაწილი და განხორციელდეს მდგრადი განვითარების პრინციპის შესაბამისად.“¹¹

ადამიანის უფლება, ჰქონდეს უსაფრთხო გარემო, უნდა დასაბუთდეს იმაზე მითითებით, რომ ეკოლოგიური პრობლემები სერიოზულ საფრთხეებს უქმნიან ადამიანის ფუნდამენტურ ინტერესებს, ღირებულებებსა და ნორმებს; რომ შესაძლებელია ხელისუფლებების დავალდებულება, რათა მათ საკუთარ თავზე აიღონ პასუხისმგებლობა, დაიცვან ადამიანები ამ საფრთხეებისგან და რომ ხელისუფლებების უმრავლესობას ამის გაკეთება შეუძლია.

დღესდღეობით კლიმატის ცვლილება სერიოზულ ეკოლოგიურ საფრთხეს უქმნის მრავალი ადამიანის სიცოცხლესა და ჯანმრთელობას. შესაბამისად, გასაკვირი არაა, რომ უკანასკნელი ათწლეულების განმავლობაში ადამიანის უფლებების კონტექსტში განვითარდა განსხვავებული მიდგომები ამ საკითხის მიმართ. მაგალითად, **სთივ ვანდერჰაიდენი** მიიჩნევს, რომ უნდა არსებობდეს ადამიანის უფლება ისეთი გარემოზე, რომელიც სიცოცხლისა და ჯანმრთელობისთვის ადეკვატური იქნება.¹² ამ ფართო უფლების საფუძველზე ვანდერჰაიდენს გამოყავს უფრო კონკრეტული უფლება სტაბილურ კლიმატზე. ამისგან განსხვავებით, **საიმონ ქეინის** მიერ განვითარებული მიდგომა არ მოითხოვს ახალი ეკოლოგიური უფლების შემოტანას.¹³ ქეინი თვლის, რომ კლიმატის ცვლილებით გამოწვეული არასასურველი შედეგების წინააღმდეგ ხელისუფლებათა ეფექტურ ქმედებას უკვე მყარად დამკვიდრებული ადამიანის უფლებები მოითხოვს, რადგან კლიმატის სერიოზული ცვლილება საფრთხეს შეუქმნის ბევრი ადამიანის უფლებას სიცოცხლეზე, საკვებასა და ჯანმრთელობაზე. ნაიქლის აზრით, შესაძლებელია ამ მიდგომის განვრცობა იმის მტკიცებით, რომ კლიმატის სწრაფი ცვლილების ფონზე ეფექტური ნაბიჯების გადადგმაა საჭირო, რადგან ეს ადამიანთა მასობრივ მიგრაციებსა და სხვა კრიზისებს გამოიწვევს, რომელთა ფონზეც სახელმწიფოებს გაუჭირდებათ ადამიანის უფლებების დაცვა.

4. ადამიანის საყოველთაო უფლებები მრავალფეროვანი რწმენებისა და პრაქტიკების სამყაროში. ნაიქლი გამოყოფს ორ ფილოსოფიურ შეპასუხებას ადამიანის უფლებების წინააღმდეგ: 1. ადამიანის უფლებები ემყარება ისეთ რწმენებს, რომლებიც კულტურულად რელატიურია და 2. ადამიანის უფლებების შექმნა და მათი მხარდაჭერა ეთნოცენტრიზმისა და კულტურული იმპერიალიზმის გამოხატულებაა.

კულტურული რელატივიზმის თანახმად, მოცემული ქვეყნის ან რეგიონის ეთიკური, პოლიტიკური და სამართლებრივი სტანდარტები, დიდწილად, ამ ქვეყნის ან რეგიონის ტრადიციებსა და იქ გავრცელებულ რწმენებზეა დამოკიდებული. ადამიანის უფლებები საყოველთაო სტანდარტებს ადგენენ ისეთ სფეროებში, როგორებიცაა უსაფრთხოება, სამართალი, თანასწორობა, პოლიტიკური ჩართულობა, განათლება და ა.შ. თუმცა, დედამიწაზე მაცხოვრებელი ხალხებისა წესჩვეულებები, რელიგიები და კულტურა საგრძნობლად განსხვავდება ერთმანეთისგან. იგივე შეიძლება ითქვას სახელმწიფოების შესახებაც: სახელმწიფოები საკმაოდ განსხვავდებიან ერთმანეთისგან ეკონომიკური და პოლიტიკური განვითარების

¹¹ იხ. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT>

¹² იხ. Steve Vanderheiden, *Atmospheric Justice: A Political Theory of Climate Change*, New York: Oxford University Press, 2008.

¹³ იხ. Simon Caney, “Climate Change, Human Rights and Moral Thresholds,” in: Stephen Humphreys, (ed.), *Human Rights and Climate Change*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010, pp. 69-90.

კუთხით. ამის გათვალისწინებით, ადამიანის უფლებების საპირისპიროდ შეიძლება ითქვას, რომ ისინი არასათანადოდ ითვალისწინებენ დედამიწაზე არსებული ხალხების მრავალფეროვნებას.

ეთნოცენტრიზმი არის (როგორც წესი, არაცნობიერი) დაშვება, რომ მოცემული ჯგუფი (კონკრეტული ხალხი იქნება ეს თუ რელიგიური ჯგუფი) „ყველაფრის ცენტრს“ წარმოადგენს და რომ ამ ჯგუფის რწმენები და ნორმები არის ის სტანდარტები, რომლითაც სხვა ჯგუფების რწმენები და ნორმები უნდა შეფასდეს. რაც შეეხება **კულტურულ იმპერიალიზმს**, ის წარმოადგენს პრაქტიკას, რომლის დროსაც ეკონომიკურად, ტექნოლოგიურად და სამხედრო თვალსაზრისით უფრო ძლიერი ქვეყნები საკუთარ რწმენებს, ღირებულებებსა და ინსტიტუტებს სხვა ქვეყნებს ახვევენ თავზე. ამ პერსპექტივის თანახმად ადამიანის უფლებების მოძრაობა ეთნოცენტრიზმისა და კულტურული იმპერიალიზმის გამოხატულებაა, რადგან მისი მეშვეობით დასავლური სამყაროს ძლიერი სახელმწიფოები ცდილობენ, დანარჩენ მსოფლიოს თავზე მოახვიონ საკუთარი ღირებულებები.

ნაიქლის აზრით, აღმოსავლეთ აზია არის მსოფლიოს ის რეგიონი, რომელიც ყველაზე ნაკლებადაა ჩართული ადამიანის უფლებათა სისტემაში, მიუხედავად ისეთი მნიშვნელოვანი ქვეყნების ჩართულობისა, როგორებიცაა იაპონია და სამხრეთ კორეა. 1990-იან წლებში სინგაპურის წამყვანი პოლიტიკოსები ამტკიცებდნენ, რომ ადამიანის საერთაშორისო უფლებები, რომლებიც გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის დეკლარაციებსა და ხელშეკრულებები იყო მოცემული, არ ითვალისწინებდნენ სპეციფიკურად „აზიურ ღირებულებებს“, როგორებიცაა ოჯახისა და საზოგადოებისთვის უპირატესობის მინიჭება, რაც კონტრასტში მოდის დასავლურ ინდივიდუალიზმთან; პირად თავისუფლებასთან შედარებით სოციალური ჰარმონიის წინა პლანზე დაყენება; პოლიტიკური ლიდერებისა და ინსტიტუტების პატივისცემა; პასუხისმგებლობაზე, სიბეჯითესა და მომჭირნეობაზე აქცენტირება. თუმცა, აზიური ღირებულებების მომხრეებს ადამიანის უფლებების გაუქმება როდი სურდათ. მათი სურვილი იყო, რომ გარკვეულ ადამიანის უფლებებს, – კერძოდ, დემოკრატიული ჩართულობის უზრუნველყოფ ფუნდამენტურ თავისუფლებებსა და უფლებებს, ასევე, ზოგიერთ შემთხვევაში, ქალთა უფლებებს, – ნაკლები მნიშვნელობა მინიჭებოდა. მათ, ასევე, სურდათ, რომ დასავლეთის სახელმწიფოებსა და არასამთავრობო ორგანიზაციებს შეეწყვიტათ მათი კრიტიკა ამ სფეროებში ადამიანის უფლებების დარღვევის გამო. მიუხედავად ამისა, 1993 წელს ადამიანის უფლებების შესახებ ვენაში (ავსტრია) ჩატარებულ მსოფლიო კონფერენციაზე, სინგაპურის, მალაიზიის, ჩინეთისა და ირანის საპირისპირო პოზიციის მიუხედავად, მიღებული იქნა **ვენის დეკლარაცია**, რომლის 5-ე მუხლის თანახმად, სახელმწიფოებმა თვითნებურად არ უნდა გამოარჩიონ ადამიანთა უფლებები. „ყველა ადამიანის უფლება საყოველთაო, განუყოფელი, ურთიერთდამოკიდებული და ერთმანეთთან დაკავშირებულია.“ დეკლარაციის თანახმად, საერთაშორისო საზოგადოებამ ადამიანის უფლებები კეთილსინდისიერად და თანაბარმნიშვნელოვნად უნდა განიხილოს. ეროვნული და რეგიონალური თავისებურებები, ასევე, ისტორიული, კულტურული და რელიგიური ტრადიციები მნიშვნელოვანია, თუმცა ყველა სახელმწიფოს (მათი პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული სისტემების მიუხედავად) ვალდებულებას წარმოადგენს, ხელი შეუწყოს ყველა ადამიანის უფლებისა და ფუნდამენტური თავისუფლების დაცვას, აღნიშნულია დეკლარაციაში.

ნაიქლი მიიჩნევს, რომ პოლემიკა ადამიანის უფლებების მხარდამჭერებსა და რელატივისტებს შორის უკვე მოძველდა. მისი არგუმენტები ასეთია: უკანასკნელ ათწლეულებში ადამიანის უფლებები მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში იქნა აღიარებული. მსოფლიოს სახელმწიფოების სამმა მეოთხედმა ადამიანის უფლებების შესახებ

ძირითადი ხელშეკრულებების რატიფიცირება მოახდინა, ასევე, აფრიკის, ამერიკისა და ევროპის ბევრი სახელმწიფო ჩართულია ადამიანის უფლებების რეგიონალურ რეჟიმებში, რომლებსაც საერთაშორისო სასამართლოები აქვთ. გარდა ამისა, გლობალიზაციამ, ნაიქლის აზრით, შეამცირა ხალხებს შორის არსებული განსხვავებები. ეროვნულ და კულტურულ საზღვრებს ყოველდღიურად მილიონობით ტურისტი და მოგზაური კვეთს, რასაც თან სდევს ელექტრონული კომუნიკაციების მძლავრი გავრცელება. საერთაშორისო გავლენები და ორგანიზაციები ყველგანაა და სახელმწიფოებს სპონტანურად გადააქვთ ერთმანეთისგან გარკვეული პრაქტიკები. დაბოლოს, ნაიქლი იშველიებს ემპირიულ მონაცემებს, რომელთა მიხედვით მსოფლიოს მოსახლეობა სულ უფრო მეტად უჭერს მხარს „საყოველთაო დეკლარაციაში“ გამოხატულ ადამიანის უფლებებს.

ნაიქლის პერსპექტივა მკვეთრად კოსმოპოლიტურია. ალბათ, რთულია იმის ცალსახად თქმა, შეამცირა თუ არა გლობალიზაციამ ხალხებს შორის არსებული განსხვავებები, თუმცა, სავარაუდოდ, შეგვიძლია დანამდვილებით ვთქვათ, რომ გლობალიზაცია ხელს უწყობს მსოფლიოს მასშტაბით ერთგვაროვანი პრაქტიკების გავრცელებას. თუმცა, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ლოკალური რეაქციები ამ ერთგვარონ პრაქტიკებზე ხშირად არაერთგვაროვანია. მაგალითად, სექსუალურ უმცირესობებთან დაკავშირებულ გამოხატვის უფლებას ჩვენს ქვეყანაში ბოლო ათწლეულის განმავლობაში სერიოზული დაპირისპირებები მოჰყვა და ეს კონფლიქტი დღესაც არ ჩამცხრალა. ის, თუ რა წარმოადგენს ადამიანის უფლებებს, პოლიტიკური დაპირისპირების საგანია და თუ როგორ განვითარდება მოვლენები, ამას მომავალი გვიჩვენებს.

საკვანძო ცნებები და პიროვნებები

ადამიანის უფლებების ფილოსოფია

ადამიანის უფლებების ძლიერი კონცეფცია

ადამიანის უფლებების სუსტი კონცეფცია

ადამიანის უფლებების პლურალიზმი

ადამიანის უფლებების საყოველთაობა

ადამიანის უფლებების მაღალი პრიორიტეტი

განუსხვისებლობა/განუყოფლობა

ადამიანის უფლებები, როგორც თანშობილი/ბუნებითი უფლებები

ადამიანის უფლებები, როგორც ეროვნული და საერთაშორისო სამართლის ნორმები

ადამიანის უფლებები, როგორც რეალობაში არსებული მორალის ნაწილი

ადამიანის უფლებები, როგორც დასაბუთებული მორალური ნორმები

გლობალური თავდაპირველი მდგომარეობა (ჯ. როულსი)

ადამიანის უფლებებიდან გამომდინარე პრაქტიკული სიკეთე (ჩ. ბაიტცი)

უსაფრთხოებასთან დაკავშირებული უფლებები
პროცესუალური უფლებები
თავისუფლების უფლებები
პოლიტიკური უფლებები
თანასწორობის უფლებები
სოციალური უფლებები
ადამიანის უფლებების ინფლაცია
ადამიანის უფლებები, როგორც მიზნები
ქალების, უმცირესობების და ჯგუფების უფლებები
ეკოლოგიური უფლებები
კულტურული რელატივიზმი
ეთნოცენტრიზმი
კულტურული იმპერიალიზმი
„აზიური ღირებულებები“

ჯეიმს ნაიქლი
ალან გევირთი
ჯეიმს გრიფინი
ჯონ როულსი
ჩარლზ ბაიცი
ჰენრი შუ
სტივ ვანდერჰაიდენი
საიმონ ქეინი

სამართლებრივი დოკუმენტები (ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით და ბმულებით)

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის „ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია“ ([Universal Declaration of Human Rights](#), 1948 წ.)

„ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპული კონვენცია“ (The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. ცნობილია, ასევე, როგორც [The European Convention on Human Rights](#), 1950 წ.)

„ევროპის სოციალურ ქარტია“ ([European Social Charter](#), 1961 წ.)

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის „საერთაშორისო კონვენცია რასობრივი დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოსაფხვრელად“ ([International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination](#), 1965 წ.)

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის „საერთაშორისო პაქტი სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ“ ([International Covenant on Civil and Political Rights](#), 1966 წ.)

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის „ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი“ ([International Covenant on Economic, Social, and Cultural Rights](#), ე.წ. „სოციალური პაქტი“, 1966 წ.)

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის „ქალთა დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის კონვენცია“ ([Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women](#), 1979 წ.)

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის „ბავშვთა უფლებების კონვენცია“ ([Convention on the Rights of the Child](#), 1989 წ.)

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის „ვენის დეკლარაცია და სამოქმედო გეგმა“ ([Vienna Declaration and Programme of Action](#), 1993 წ.)

„ძირითადი უფლებების შესახებ ევროპული კავშირის ქარტია“ ([Charter of Fundamental Rights of the European Union](#), 2000 წ.)

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის „შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირთა უფლებების შესახებ კონვენცია“ ([Convention on the Rights of Persons with Disabilities](#), 2007 წ.)

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის „დეკლარაცია ადგილობრივი ხალხების უფლებების შესახებ“ ([UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples](#), 2007 წ.).

შეკითხვები და დავალებები

რას წარმოადგენს ადამიანის უფლებები?

რას შეისწავლის ადამიანის უფლებების ფილოსოფია?

რა ძირითად თვისებებს გამოყოფს ჯეიმს ნაიქლი ადამიანის უფლებების ზოგად იდეაში? რომელი დამატებითი თვისების შესახებ საუბრობს იგი?

რა განსხვავებაა ადამიანის უფლებების ძლიერ და სუსტ კონცეფციებს შორის?

ნაიქლის აზრით, რა სახით შეიძლება არსებობდეს რეალობაში ადამიანის უფლებების ნორმა?

რა სახით არსებობს ადამიანის უფლებები ეროვნულ და საერთაშორისო დონეებზე?

ჩამოთვალეთ ის დოკუმენტები, რომლებიც საკვანძო მნიშვნელობისაა ადამიანის უფლებებისთვის საერთაშორისო/ეროვნულ დონეზე.

როგორ გესმით აზრი, რომ ადამიანის უფლებები თანშობილი უფლებებია? რა პრობლემებს ხედავს ნაიქლი ამ მიდგომასთან მიმართებით? დანარჩენ მიდგომებთან მიმართებით? რა მიაჩნია მას საუკეთესო მიდგომად?

რას გულისხმობს ადამიანის უფლებების ნორმატიული დასაბუთება? გადმოეცით გევირთისა და გრიფინის კონცეფციების ძირითადი არსი.

რას ნიშნავს, ნაიქლის თანახმად, ადამიანის უფლებების პოლიტიკური კონცეფცია? ვის მიიჩნევს იგი ამ კონცეფციის მთავარ წარმომადგენლებად

რას ნიშნავს გლობალური თავდაპირველი მდგომარეობა როულსთან? რა თავისებურება ახასიათებს როულსის მიერ შემოთავაზებულ ადამიანის უფლებების ჩამონათვალს?

რა განსხვავებაა როულსისა და ბაიცის მიდგომებს შორის?

ადამიანთა უფლებების რამდენ ჯგუფს გამოყოფს ნაიქლი „ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციაში“?

რას ნიშნავს ადამიანის უფლებების ინფლაცია? ნაიქლის აზრით, რა შეიძლება გაკეთდეს მის შესაჩერებლად?

რა იგულისხმება სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებებში? ჩამოთვალეთ ამ უფლებების საკვანძო სამართლებრივი დოკუმენტები.

რა უფლებები შედის სოციალურ უფლებებში? რომელ სამართლებრივ დოკუმენტებშია მათ შესახებ საუბარი?

რა მიმართებაა სოციალურ უფლებებსა და სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებებს შორის? რა არგუმენტები აქვს ამ მხრივ ჰენრი შუს?

რა არგუმენტები აქვთ სოციალური უფლებების მონინაალმდეგებს? რა შეიძლება იყოს გამოსავალი, ნაიქლის აზრით? ეთანხმებით თუ არა მის პოზიციას და რატომ?

რომელი საერთაშორისო სამართლებრივი დოკუმენტები არეგულირებს ქალების, უმცირესობების და ცალკეული ჯგუფების უფლებებს?

რას გულისხმობს ეკოლოგიური უფლებების ცნება? რა არგუმენტები აქვთ ამ მხრივ ვანდერჰაიდენსა და ქენისს? დააფიქსირეთ თქვენი პოზიცია.

რა შეპასუხებებს გამოყოფს ნაიქლი ადამიანის უფლებების წინააღმდეგ? დაახასიათეთ თითოეული მათგანი.

დავალება 1: შექმენით ჯგუფები და მოაწყვეთ დისკუსია შემდეგი შეკითხვების ირგვლივ: როგორ ფიქრობთ, ადამიანის უფლებები: ა). თანშობილი უფლებებია, თუ ისინი ადამიანთა მიერაა შექმნილი (სოციალურადაა კონსტრუირებული)? ბ). უნივერსალური (საყოველთაო) უფლებებია, თუ ისინი ადამიანის სპეციფიკურად დასავლურ გაგებას გამოხატავენ? თქვენი მსჯელობები დაუკავშირეთ საქართველოს კონტექსტს.

დავალება 2: წაიკითხეთ „ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია“ (1948 წ.). მოიძიეთ ინფორმაცია იმის შესახებ, თუ როგორ ხორციელდება ადამიანის უფლებების დაცვა/მონიტორინგი საქართველოში საერთაშორისო, სახელმწიფო და სამოქალაქო საზოგადოების დონეზე (უნყებათა ვებ-გვერდები, განხორციელებული ღონისძიებები, საინფორმაციო კამპანიები და ა.შ.).

დავალება 3: წაიკითხეთ რაიმონდ გოისის ინტერვიუ ლოურენს ჰამილტონთან, რომელშიც გოისი ამტკიცებს, რომ ადამიანის უფლებები „ძალიან ცუდი იდეაა“. ეთანხმებით თუ არა გოისის პოზიციას? პასუხი დაასაბუთეთ.

დავალება 4: ელექტრონულ სამეცნიერო ბაზებში მოიძიეთ სტატია, რომელშიც ადამიანის უფლებები ფილოსოფიურ ქრილშია განხილული. შეადგინეთ სტატიის გეგმა და გადმოეცით ავტორის ძირითადი არგუმენტები და ამ არგუმენტების თქვენეული შეფასება.

დავალება 5: როგორ უნდა გავიაზროთ ეკოლოგიური უფლებები? როგორც მკაცრად დამავალდებულებელი, თუ როგორც მაღალი პრიორიტეტის მქონე მიზნის დამდგენი უფლებები? მოაწყვეთ დისკუსია აღნიშნული საკითხის შესახებ.

რეკომენდებული ტექსტები

Thomas Paine, “Rights of Man”, in: *The Complete Writings of Thomas Paine*, vol. 1, collected and edited by Philip S. Foner, New York: The Citadel Press, 1945, pp. 241-458. – კლასიკური ტექსტი ადამიანის უფლებების შესახებ განმანათლებლობის ეპოქის თვალსაჩინო წარმომადგენლის, თომას პეინის მიერ.

John Rawls, *The Law of Peoples*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999. – აღნიშნულ ნაშრომში როულსი ადამიანის უფლებებს საერთაშორისო ურთიერთობების ქრილში განიხილავს.

Charles R. Beitz, *The Idea of Human Rights*, Oxford: Oxford University Press, 2009. – საკმაოდ კარგი ნაშრომი ადამიანის უფლებების თეორიაში. ჩარლზ ბაიცი (დაიბ. 1949 წ.) ცნობილი პოლიტიკური ფილოსოფოსი და ადამიანის უფლებების თეორეტიკოსია.

Henry Shue, *Basic Rights: Subsistence, Affluence, and US Foreign Policy*, 40th Anniversary edition, Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2020. – ჰენრი შუს ნაშრომის ახალი გამოცემა (პირველი გამოცემა – 1980 წ., მეორე გამოცემა – 1996 წ.).

Philosophical Dimensions of Human Rights: Some Contemporary Views. Edited by Claudio Corradetti, Springer, 2012. – აღნიშნულ კრებულში ადამიანის უფლებები ფილოსოფიურ ქრილშია განხილული. კრებული საინტერესოა იმიტაც, რომ მასში შესულია ცნობილი პოლიტიკური ფილოსოფოსების – იურგენ ჰაბერმასისა და რაინერ ფორსტის – სტატიები.

Philosophical Foundations of Human Rights. Edited by Rowan Cruft, S. Matthew Liao, and Massimo Renzo, Oxford: Oxford University Press, 2015. – კიდევ ერთი საინტერესო (და ვრცელი) კრებული ადამიანის უფლებების შესახებ.

Steve Vanderheiden, *Atmospheric Justice: A Political Theory of Climate Change*, New York: Oxford University Press, 2008. – სთივ ვანდერჰაიდენის ნაშრომი ეკოლოგიური უფლებების შესახებ. იხ., ასევე, შემდეგი კრებული: **Stephen Humphreys, (ed.), *Human Rights and Climate Change***, Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

ინტერნეტ-რესურსები

Andrew Fagan, "Human Rights", *Internet Encyclopedia of Philosophy*, <https://iep.utm.edu/hum-rts/> – სტატია ადამიანის უფლებების შესახებ ფილოსოფიის ინტერნეტ-ენციკლოპედიაში.

James Nickel, "Human Rights", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2021 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <https://plato.stanford.edu/archives/fall2021/entries/rights-human/> – სტატია ადამიანის უფლებების შესახებ სტენფორდის ფილოსოფიურ ენციკლოპედიაში.

„ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია“ (1948 წ.) – საფუძვლმდებარე საერთაშორისო სამართლებრივი დოკუმენტი ადამიანის უფლებების შესახებ – <http://www.supremecourt.ge/files/upload-file/pdf/aqtebi3.pdf>

„საერთაშორისო პაქტი სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ“ საქართველოს „საკანონმდებლო მაცნეში“ – <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1398335?publication=0>

„ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპული კონვენცია“ საქართველოს „საკანონმდებლო მაცნეში“ (1950 წ.) –
<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1208370?publication=0>. იხ., ასევე,
https://www.echr.coe.int/documents/convention_kat.pdf

ევროპის სოციალური ქარტია საქართველოს „საკანონმდებლო მაცნეში“ –
<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1392164?publication=0>

„ადამიანის უფლებები“, ევროპის საბჭოს ოფისი საქართველოში –
<https://www.coe.int/ka/web/tbilisi/human-rights1>

„ადამიანის უფლებები და უსაფრთხოების სექტორი“, უსაფრთხოების სექტორზე დემოკრატიული ზედამხედველობა – <http://democraticoversight.ge/>

ადამიანის უფლებათა დაცვის სამდივნო –
<http://myrights.gov.ge/ka/my%20rights/on%20human%20rights>